

CUSTOS, QUID DE NOCTE? (“SENTINELLA, COM VA LA NIT?”) El Dr. Carles Cardó, sentinella del seu context històric

Hilari Raguer

Un sentinella en la nit

El 1935 el Dr. Carles Cardó va publicar un llibre amb el títol de *La nit transparent*. Era un recull dels seus articles editorials que havien encapçalat la revista *La Paraula Cristiana*, de la qual ell era el fundador, el director i l'ànima. No els publicava per ordre cronològic, sinó agrupats per temes en “nocturns”, com si fos un ofici litúrgic de matines: nocturn religiós, nocturn patriòtic, nocturn filosòfic i nocturn sociològic. L'actitud del Dr. Cardó evoca la pregunta que el profeta Isaïes es feia en moments crítics d'Israel (i que Pau VI repetia en les incerteses del postconcili): *Custos, quid de nocte?* “Sentinella, com va la nit? Digues-me, com va la nit?”. El sentinella respon: “L'alba s'acosta, però encara és de nit” (Is 21,11) (segons la traducció de la BCI: “quan acabarà la nit? Digues-me, quan acabarà la nit”).

Durant la Dictadura de Primo de Rivera, Catalunya havia sofert una dura persecució, de la qual havia estat especialment víctima l'Església catalana, i en primeríssim lloc el cardenal Vidal i Barraquer. Va ser una nit llarga i especialment fosca, perquè la persecució comptava (almenys de moment) amb la benedicció del Vaticà. Amb la proclamació de la República i la restauració de la Generalitat, semblaven apuntar temps millors, però després de l'atzagaïada de la revolta del 6 d'octubre de 1934 es va suspendre l'Estatut i va reprendre la tenebra nocturna. És aleshores quan Cardó recopila les seves reflexions nocturnes i els anteposa aquest pròleg antològic de *La nit transparent*, que al marge de la seva profunditat doctrinal constitueix, al meu entendre, un dels millors textos de la prosa catalana contemporània.

Comença recordant com, ja fa anys, “una nit refrigerant d’estiu, opulenta de gemmes inextingibles”, li va suggerir “aquest gran tema, poètic i ascètic alhora, de la nit il·luminadora”. Ho explica amb aquestes belles paraules:

La nit no és l’obscuritat, com el vulgar s’obstina a creure. En retirar-se la cortina de la llum solar, un gran alliberament s’opera en nosaltres: els colors de la terra es morfonen, tota detonació cromàtica s’apaga, fins les remors dels vivents s’atuden en el silenci: la realitat recula fins a mig camí del desésser per tal de produir en l’home de vida interior aquella gran presència de si mateix que només dóna la solitud. La terra perd tota la seva puixança seductora, i si en aquells moments l’home no cerca altres seduccions il·luminades per llums efímers, pot rebre l’alta revelació de la tenebra transparent.

Perquè, per una divina paradoxa, la tenebra és transparent i la llum és opaca. De dia, el mantell de llum amb què el sol embolcalla l’hemisferi és mur impenetrable a les fines fibrades dels estels: cal que el mantell es replegui, arrossegat pel sol en la seva caiguda, perquè la transparència de la seva caiguda deixi passar els raigs acariciants de l’estelada. La nit és la nostra il·luminació, o, dit en llenguatge vell i opulent, la nit és la nostra lluminària [...]. Sense la gran revelació de la nit, ens creuríem que la terra és tot el món [...]. La nit ens allibera d’aquesta il·lusió de la llum immediata i ens fa veure llums remotes que només en rajolí mil vegades filtrat i cernut arriben als nostres ulls, gèliues al contacte corpori, però ardents en la suggestió espiritual que provoquen.

Aleshores passa a extreure’n la lliçó espiritual:

I com que tot, en aquesta vida, és fet a semblança de l’altra, i tots els elements de la Creació treballen per al nostre allionament espiritual, prou podem creure que la puixança reveladora de la nit respecte d’altres mons no és sinó una imatge justíssima del procés de la nostra il·luminació religiosa.

La nit és l’hora de Déu [...]. I és que, talment com en l’ordre material la llum immediata ens ullprèn i limita a la terra l’àrea de la nostra mirada, també en l’ordre espiritual les petites llumeneres d’aquesta vida, sense excloure’n la ciència i l’art, ens tenen espiritualment ullpresos en les coses d’ací baix, i mai no alçàriem la vista a la llum eterna si la cortina de la llum material no es retirava, si no envoltava l’esperit la nit de la tribulació, que mata les fulgors fugisseres i apaga les remors seductores del món de la matèria.

Ens cal la nit, per a veure el cel. La llum d’aquest món és impura, perquè tant com il·lumina enlluerna. Il·lumina per fer veure el petit, enlluerna per no deixar veure el gran.

I acaba passant a l’aplicació política, a la qual havia dedicat tants articles editorials de *La Paraula Cristiana*, que ara qualifica de “visions hagudes en aquetes nits de l’ànima”:

Heus-la ací, la utilitat de la tribulació, si algú la ignorava. Heus ací perquè Déu visita amb la desolació els homes i els pobles. L’home o el poble que desaprofita dormint aquesta nit transparent, en lloc d’esmerçar-la a meditar sobre els seus destins i els mitjans avinents per a aconseguir-los, es fa indigne de la llum eterna.

En aquest cicle de conferències sobre el Dr. Cardó, en l'escaiença del cinquantenari de la seva mort, se m'ha invitat a parlar no tant de la seva doctrina com del context històric en el qual la va formular. Ell va ser un sentinella amatent, que vetllava en la nit. O en les nits. Quatre van ser les nits a les quals em voldria referir, per tal de contextualitzar els escrits del Dr. Cardó, sobretot els polítics: la Dictadura, la República, la Guerra Civil i el franquisme.

Però abans convindrà situar-lo en el conjunt de la seva generació sacerdotal.

La generació sacerdotal a cavall de la Guerra Civil

El Dr. Carles Cardó pertanyia de ple a aquell grup de sacerdots catalans que he anomenat “la generació sacerdotal a cavall de la guerra”,¹ nascuts a les darreries del s. XIX i que ja sacerdots havien viscut la persecució anticatalana de la Dictadura de Primo de Rivera, els anys difícils de la Segona República, la tragèdia de la Guerra Civil i encara els anys primers i més durs del franquisme; una generació esplèndida per la seva preparació intel·lectual i l'obertura d'esperit, que preludia el Vaticà II, però que per les circumstàncies històriques que el nostre país ha travessat no va poder donar tots els fruits que se'n podia esperar.

El gran capdavanter d'aquesta generació sacerdotal era el cardenal Vidal i Barraquer (1868-1943). Dos bisbes més li feien costat: el d'Urgell, el seu gran amic i conseller Justí Guitart (1875-1940) i el de Solsona, Valentí Comellas (1861-1942). De la mateixa generació cronològica, però d'ideologia oposada, eren Isidre Gomà (1869-1940), bisbe de Tarassona i, més tard, arquebisbe de Toledo; el de Girona, Josep Cartanyà (1875-1963); el de Vic, el mallorquí Joan Perelló (1870-1955), i Enric Pla i Deniel (1876-1968), bisbe d'Àvila, després de Salamanca i finalment successor de Gomà a Toledo. Sense ser bisbes, podem incloure entre la jerarquia eclesiàstica l'abat de Montserrat Antoni M. Marcet (1877-1940); l'oratorià Josep M. Torrent (1877-1957), vicari general de Barcelona durant la guerra, i el que ho va ser de Tarragona, també durant la guerra i la primera postguerra, Salvador Rial (1877-1953). En aquesta generació trobem biblistes, com els caputxins Rupert de Manresa (1881-1939) i Antoni M. de Barcelona (1889-1953), el benedictí Bonaventura Ubach (1879-1960) i el jesuïta Josep M. Bover (1887-1954). Com a teòlegs, destaquen el canonge tortosí Joan Baptista Manyà (1884-1977), el carmelitè Bartomeu Xiberta (1889-1953), l'esmentat Antoni M. de Barcelona i el també caputxí Miquel d'Esplugues (1874-1934), molt influent en l'àmbit cultural. Esmentarem com a sociòlegs els canonges de Barcelona Josep M. Llovera (1874-1949) i el nostre Carles Cardó (1884-1958) i el prevere, també de Barcelona, Àngel Carbonell (1887-1940), defensor de la possible ortodòxia del col·lectivisme, o sigui del comunisme. Cal esmentar de manera destacada el

¹ Hilari RAGUER, *La generació sacerdotal de Mossèn Batlle*, dins A. MANENT i G. SAMPER (eds.), *Mossèn Batlle. Miscel·lània d'homenatge* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1992), pp. 62-69.

grup dels liturgistes, perquè a Catalunya el moviment litúrgic, a més d'un notable nivell científic, va excel·lir en l'aplicació pastoral, en la línia belga.² Recordem Luis Carreras (1884-1955), que va treballar també en molts altres camps (per exemple, va ser l'eminència grisa política que va redactar els grans documents del cardenal Vidal i Barraquer), gregorianistes com el benedictí Gregori M. Sunyol (1879-1946) i l'escolapi Miquel Altisent (1898-1975), Antoni Tenas (1881-1953) i Manuel Trens (1892-1976), renovador de l'art sagrat. En un altre camp, tenim el filòleg Antoni Griera (1887-1973) i el catequista Joan Tusquets (1901-1998). Com a historiadors, cal esmentar Ignasi Casanovas, SJ (1872-1936), defensor de la llengua i la cultura catalanes davant el general Ledochowski i el nunci Tedeschini; el montserratí Anselm M. Albareda, bibliotecari i arxiver a Montserrat, prefecte de la Biblioteca Vaticana, i finalment cardenal; i, una mica més joves, Josep Sanabre (1892-1976), Miquel Batllori (1909-2003) i Joan Bonet i Baltà (1906-1997). I com que, tal com he dit a propòsit del moviment litúrgic, l'Església catalana es va caracteritzar per un equilibri entre la teoria i la pràctica, no podem oblidar els fundadors de moviments apostòlics i obres pastorals: el P. Francesc de Paula Vallet (1883-1947) i l'Obra d'Exercicis Parroquials; el jesuïta Manuel M. Vergés (1886-1956) i la Congregació Mariana; Albert Bonet (1894-1974) i la Federació de Joves Cristians de Catalunya, i Antoni Batlle (1888-1955) i l'escoltisme, del qual sortirien molts polítics de la resistència i la transició.

Raimon Galí escrivia des de l'exili de Mèxic:

La renaixença litúrgica catalana no és aliena a la renaixença d'aquest sentir democràtic cristià, ja que en bandejar la beateria sentimental d'estampeta i jaculatoria, va basar la nostra fe en fets i pràctiques de profund sentit humà.³

Josep Benet ha descrit així l'ambient eclesial que va trobar quan va sortir de l'Escolania de Montserrat:

Amb la meua entrada a la FJC, m'integrava, sense adonar-me'n, al moviment que, en l'Església de Catalunya, participava de la Renaixença lingüística, cultural i nacional de la nació catalana. En aquests anys trenta, havia anat quedant enrere, a Catalunya, l'integrisme catòlic del vuit-cents i les posicions bel·ligerants dels temps de les guerres carlines. Tot i que —cal dir-ho—, encara persistien alguns petits sectors que no acabaven de desaparèixer, ni d'evolucionar.⁴

² La renovació de l'Església catalana va dependre marcadament de la belga: el fejoisme s'inspira en la JOC de Cardijn; l'espiritualitat sacerdotal segueix el model del cardenal Mercier; el moviment litúrgic català depèn més dels monestirs benedictins belgues, orientats a la pastoral parroquial i popular, que de Solesmes, més estrictament monàstic i una mica elitista.

³ Raimon GALÍ, "En el centenari de Torras i Bages (1846-1916). La nostra democràcia cristiana", a *Quaderns de l'Exili*, núm. 24, octubre-desembre de 1946.

⁴ Josep BENET, *Memòries I. De l'esperança a la desfeta, 1920-1939* (Edicions 62, Barcelona, 2008), p. 66.

El nivell intel·lectual del clergat català era aleshores francament superior al de la majoria del clergat espanyol. Només el seminari de la diòcesi de Vitòria⁵ se li podia comparar, i fins superava el català pel que fa la pastoral social i el sindicalisme cristià. Aquest alt nivell, i la connexió amb les tendències europees, feien que el que eren sanes pràctiques renovadores fos vist per la jerarquia eclesiàstica i el govern d'Espanya com mostres de separatisme polític. Es qualificaven de separatisme les casulles amples, que alguns anomenaven “gòtiques”, i es volien imposar les ridícules casulles dites “de guitarra”, i també es qualificava de separatista la pronunciació romana del llatí, que Pius XI havia encomanat a l'abat de Montserrat Antoni M. Marcet, en dues cartes, que la difongués a Espanya.⁶ Durant la Dictadura, el 1928, la Sagrada Congregació de Ritus, entre altres disposicions amb les quals volia plaure el govern espanyol en la repressió del catalanisme, va reprovar “l'ús i l'abús dels ornaments sagrats en la forma antiga, anomenada gòtica,⁷ els quals no estan en consonància amb els legítims costums observats a l'Església Romana”; prohibia la confecció de noves casulles “gòtiques”, però permetia l'ús de les antigues existents i disposava que “en el futur es redueixin a les formes emprades, segons costum, a Espanya”.⁸

La Dictadura

A l'obra més polèmica del Dr. Cardó, *l'Histoire spirituelle des Espagnes*, editada després de la mort de Franco en la redacció original catalana amb el títol de *Les dues tradicions* (Claret, Barcelona, 1977), la primera part, històrica (la segona part, doctrinal, reflexiona sobre els principis), culmina en el capítol IX, “L'explosió”, en el qual fa una dura crítica de la Dictadura de Primo de Rivera, gran exemple de la tradició dolenta espanyola. Estudia successivament la política seguida de cara al problema religiós, al problema social, al problema de la llibertat i al problema català. Pel que fa a la política religiosa, afirma que el pitjor va ser “la pretesa identificació entre la religió i un règim de força”, i escriu aquesta frase lapidària: “Tractar el poble com una fera a domptar fent servir el Sant-Crist de fuet és el mitjà més eficaç de

⁵ Aleshores comprenia tot el País Basc, fins que Franco, per triturar aquell clergat díscol, va obtenir el 1949 que se'n separessin les diòcesis de Bilbao i Sant Sebastià, i encara assignades a províncies eclesiàstiques distintes: Bilbao i Vitòria a la de Burgos, i Sant Sebastià a la de Pamplona. Una mesura de política eclesiàstica que s'ha reproduït el 2004 separant de Barcelona les noves diòcesis de Terrassa i Sant Feliu.

⁶ La pronunciació romana (diferent de la clàssica, que és la que s'empra en l'ensenyament als instituts i universitats) llegia el llatí com si fos italià, mentre la gran majoria del clergat espanyol ho feia com si fos castellà. Per exemple, les síl·labes *ce*, *ci*, *ge* i *gi* es pronunciaven a la romana com *txe*, *txi*, *ge*, i *gi*, mentre que a l'espanyola es pronunciaven com en castellà *ze*, *zi*, *je* i *ji*, i deien *Deo gracias* o *Salve rejina* (la pronunciació clàssica seria *ke*, *ki*, *gue*, *gui*, *salve reguina*).

⁷ Se'n deien gòtiques perquè era la forma que es veia als retaules gòtics.

⁸ Albert MANENT, *Notes sobre un segle de romanitat en l'Església catalana*, dins *Miscel·lània en honor del cardenal Narcís Jubany i Arnau* (Enciclopèdia Catalana, 1992), pp. 383-390.

fer-li odiar el Crist”.⁹ Aquesta política “havia d’estimbar abans de gaire Catalunya i Espanya en els abismes successius de la República, la revolució i la Guerra Civil”.¹⁰

El general Primo de Rivera va ser un gran enemic de Catalunya, però potser li hauríem d'erigir un monument, perquè la seva persecució de l'Església catalana va fer que els catòlics catalans perdessin el que pogués quedar d'aquell respecte religiós envers la monarquia espanyola heretat de segles passats d'aliança entre el tron i l'altar i de monarquia per la gràcia de Déu. A Espanya, el 1931, catòlic era quasi sinònim de monàrquic. A Catalunya, no. Quan va caure la monarquia, el diari dels catòlics espanyols més oberts, *El Debate*, recordava la doctrina pontifícia segons la qual la religió no està lligada amb cap règim polític, i es declarava accidentalista. En canvi el diari *El Matí* titulava el seu editorial: “Respirem amb satisfacció”.

El govern espanyol, i personalment el rei Alfons XIII, fan moltes concessions honorífiques i econòmiques a l'Església, però reclamen que la Santa Seu cooperi en la repressió del *bizkaitarrismo* i del catalanisme. Durant la Dictadura, aquest problema s'agreuja.¹¹ En la visita dels reis a Roma, a l'inici de la Dictadura, el 20 de novembre de 1923, van ser rebuts per Pius XI. El discurs d'Alfons XIII va ser d'un nacionalcatolicisme delirant. Va recordar la consagració d'Espanya al Sagrat Cor, al Cerro de los Ángeles, i va prometre al Papa que “si, en defensa de la fe perseguida, nuevo Urbano II, levantarais una Cruzada contra los enemigos de nuestra santa religión, España y su rey, fidelísimos a vuestros mandatos, jamás desertarian del puesto de honor que sus gloriosas tradiciones le señalan”. Però a canvi exigia suport per a preservar la unitat d'Espanya:

A Vuestra Santidad acudo para que con sus exhortaciones, de autoridad indiscutible y siempre acatadas por los católicos españoles, se logre, dentro del justo amor de cada uno a su región respectiva, el bien común de todas las regiones, fundidas en la unidad suprema de la Madre España.

Pius XI, en la seva resposta, no va dir res de cap possible croada, ni de la unitat d'Espanya, i es va mostrar conscient que no tots els espanyols eren catòlics practicants: “Si hi ha també allí fills nostres infeliços, per bé que sempre estimadíssims, que es neguen a apropar-se al Cor Diví, digueu-los que no per això els excoem de les nostres oracions i benediccions, sinó que, al contrari, i per això mateix, van a ells els nostres pensaments i el nostre amor”. Aquests dos discursos —el del rei i el del Papa— són premonició del que s'esdevindrà durant la Guerra Civil: Pius XI no farà

⁹ *Les dues tradicions*, p. 154.

¹⁰ *Ibid.*, p. 161.

¹¹ Cf. Vicente CÁRCEL ORTÍ, “Iglesia y Estado durante la Dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)”, a *Revista Española de Derecho Canónico* 45 (1988), pp. 209-248; Francisco MARTÍ GELABERT, “La Iglesia y la Dictadura de Primo de Rivera”, a *Anuario de historia de la Iglesia* 2 (1993), pp. 151-178. S'ocupa força de les relacions amb l'Església Shlomo BEN AMI, *La dictadura de Primo de Rivera*, Planeta, Barcelona, 1984.

mai seva la qualificació de croada que els militars insurrectes i els bisbes van donar a la revolta, i no es cansarà de repetir que vol ser pare de tots els espanyols.

La qüestió més delicada era la dels nomenaments de bisbes per al País Basc i Catalunya. Per a Catalunya, la posició de la Santa Seu, d'acord amb la seva doctrina general, era que fossin catalans i coneguessin la llengua del país. El govern s'hi oposava, per por que resultessin separatistes. Durant la República desapareix el problema, per la derogació unilateral del concordat, que feia dir a Mons. Tardini: “*Benedetta rivoluzione spagnuola!* Per primera vegada en quatre segles podem nomenar lliurement bisbes!”. Però amb el franquisme rebrotarà el conflicte. A l'Arxiu de l'ambaixada d'Espanya a la Santa Seu vaig localitzar un dossier que algú havia preparat, recopilant les cartes creuades entre el dictador Primo de Rivera, l'ambaixador Magaz i el capità general de Catalunya, general Barrera, tots tres amics, que es parlen amb molta confiança sobre la “qüestió catalana”, que ells consideraven morta però mantinguda artificialment per l'Església, que fa servir el català en la pastoral, i la burgesia, que sufraga les edicions catalanes.

Davant les denúncies contra el clergat català de fer política separatista, el nunci Tedeschini va emprendre, per ordre de Pius XI, del 14 de març al 12 d'abril de 1928, una Visita Apostòlica a Catalunya, que va propiciar aquells desafortunats decrets d'algunes congregacions romanes que, mal informades, perseguien fantasmes, com és ara condemnar que no es volgués confessar en castellà. Aquells decrets no es van arribar a publicar a *Acta Apostolicae Sedis* i, havent demostrat Vidal i Barraquer que es basaven en acusacions falses, van ser implícitament derogats. El cardenal Gasparri reconeixia que aquells decrets havien estat “un error lamentable”. A l'Arxiu Secret Vaticà, Fons Tedeschini, dels prop de 8.000 documents signats pel Nunci, el més extens, de quasi tres-centes pàgines, és l'informe general d'aquella Visita Apostòlica, datat el 22 de juny de 1928, acompanyat d'una carta personal de Tedeschini al cardenal Gasparri, Secretari d'Estat. Dictamina que els “exponents, fautors i propulsors del moviment catalanista, especialment pel que fa a l'ús de la llengua catalana [...] són dos personatges, d'altra banda virtuoses i en tantes altres coses benemèrits, això és, l'Emm. Senyor Cardenal Arquebisbe de Tarragona i el Rvnd. Abat de Montserrat”. Proposa que siguin reemplaçats. No serviria de res una simple admonició:

No dubto que ho farien tot per obeir, però dubto molt de l'eficàcia de llurs esforços. Estan, *ab antiquo*, convençuts de llur, diguem-ho així, política [...]. Si restessin, serien dues personalitats que, si no amb les paraules, certament amb les obres, amb el silenci, amb les simpaties, predicarien sempre que la Santa Seu ha estat enganyada.

Un episodi pintoresc va ser la denúncia per haver-se fet un discurs en català en la inauguració de curs al seminari de Tarragona. L'ambaixador Magaz, per ordre de Primo de Rivera, exigia que Vidal i Barraquer fos remogut de Tarragona, però el cardenal va demostrar que aquell discurs s'havia fet en llatí.

No m'hi allargaré més, perquè a les biografies de Vidal i Barraquer ja s'hi pot trobar la documentació essencial. Ho esmento simplement, perquè Tedeschini

va quedar molt malament i, com veurem, es va entossudir encara més en el seu anticatalanisme.

La Segona República i la Generalitat restaurada

Josep Benet, a les seves *Memòries*,¹² ha explicat la influència dels articles del Dr. Cardó en el seu pensament. Els divendres comprava *La Veu de Catalunya* perquè el Dr. Cardó hi publicava un article.

La insurrecció del 6 d'octubre de 1934 va ser ocasió de mostrar a Tedeschini la seva aversió als anomenats regionalismes, més al català que al basc. El seu informe del 17 d'octubre al Secretari d'Estat, Pacelli, respira per la ferida de la seva espifiada amb la Visita Apostòlica realitzada a les darreries de la Dictadura, amb aquells decrets contra l'ús del català, que es van haver de derogar de manera vergonyant. Després del 6 d'octubre, no el preocupa tant Astúries, on tant la revolta com la seva repressió van ser terribles, com Catalunya, on gràcies a la prudència del general Batet, i contra les consignes sanguinàries de Franco, es va resoldre de manera ràpida i quasi incruenta:

Catalunya, que sempre he indicat que és el punt de partida perillós d'un moviment revolucionari, ha estat la que ha donat el senyal d'atac, i en forma traïdora. Qui llegia els diaris dels primers dies d'aquest mes restava sorprès de les mostres de deferència que el Govern de la Generalitat de Catalunya donava al Govern Central, i de les quals es gloriava públicament el nou Ministre de la Governació. Només feia sospitar la insistència amb què el senyor Companys, President de la Generalitat, advertia els catalans a estar alerta, i la presència d'homes polítics de Madrid, com el senyor Azaña, a Barcelona [...]. L'exèrcit s'ha mantingut fidel en el primer moment.

Caldrà també després que l'Estat no faci transaccions amb els moviments regionalistes, fomentadors de discòrdies i de rebel·lions. Catalunya, aquella Catalunya que des del 1928 ha fet sofrir tant aquest Nunci d'Espanya, i que ara li està donant massa, veritablement massa [raó] en tot el que aleshores va dir, ha fet allò que de fa molt de temps es preveia. De moment ha estat humiliada; però al Nord els Països Bascos estan ardents per les seves perilloses passions polítiques, en les quals, és dolorós de constatar-ho, prenen una part vivíssima i escandalosa el clergat secular i regular, com diré en un proper report meu.

Si el Govern Central no aconsegueix de resoldre amb energia aquests problemes, per a Espanya no haurà arribat efectivament l'anhelada hora de la salvació, i les jornades sanguinàries d'aquest octubre es reproduiran, desolant cada vegada més aquesta pobre Nació.¹³

¹² *Memòries*, p. 46.

¹³ Informe del 17 d'octubre de 1934. Nunciatura de Madrid, fols. 200-203.

El 16 de febrer

Benet esmenta el famós article del Dr. Cardó “La moral de la derrota” (“moral” en el sentit de lliçó, *moraleja*), publicat a *La Paraula Cristiana* després de la derrota de les dretes a les dramàtiques eleccions del 16 de febrer de 1936 i difós després en separates:

El text interessà tant que, immediatament, se'n va fer una separata, un exemplar de la qual encara conservo en la meua biblioteca [...]. Les crítiques que el nou text feia del comportament de les dretes i d'una majoria del catòlics en el camp de la qüestió social varen provocar molta polèmica. A mi, tot i que no sempre estava d'acord amb el que Cardó deia, els seus textos sempre em feien pensar.

Aturem-nos a parlar una mica del context de “La moral de la derrota”.

En la campanya electoral d'aquelles eleccions les dues Espanyes es van polaritzar en blocs frenèticament oposats. S'ha dit, amb raó, que tots dos bàndols van anar a les eleccions disposats a no acceptar el resultat si perdien. El bisbe de Terol, canonitzat com a màrtir per Joan Pau II, va escriure aleshores en una carta pastoral:

Se discute ahora no ya la forma de régimen que ha de prevalecer en la nación, sino algo básico y substancial para la causa de Dios y de España. Luchan de un lado los defensores de la religión, la propiedad y la familia; del otro los representantes y voceros de la impiedad, el marxismo y el amor libre. Son las dos ciudades enemigas de que habla San Agustín; los bandos opuestos del bien y del mal. En esta contienda, ante el peligro que corren los valores que engrandecen y dignifican a los pueblos, y aun la misma paz material, condición indispensable del bienestar común, ¿será lícito cruzarse de brazos y tomar la cómoda actitud de espectadores pasivos? No. Es preciso dar la cara sin rehuir sacrificios, siempre fecundos y gloriosos cuando se aceptan en aras de la justicia. Disponemos de las armas legales, y de las más poderosas de la oración; acudamos al campo de batalla a ocupar el puesto que nos corresponde *Dios lo quiere; la Iglesia y la Patria lo reclaman*.¹⁴

A Catalunya no hi havia la violència física desfermada arreu de l'estat, i alguns polítics parlaven de l'“oasis catalán”, però la tensió es palpava i la violència verbal s'havia exacerbat. Fins i tot els catòlics oberts, com és ara els del diari *El Matí*, es van arrencar en el bloc de les dretes, contra el Front Popular, que aquí es deia Front d'Esquerres. Valgui l'anècdota: a la meua parròquia érem una dotzena d'escolans i per barallar-nos jugàvem a dretes i esquerres. Això ara seria impensable. Acostumo a citar aquesta anècdota quan es diu que la situació actual recorda la dels preludis de la Guerra Civil. No hi ha comparació.

Unió Democràtica, un partit aleshores minúscul, va formular la seva posició en un article profètic, redactat pel Dr. Vila Abadal (segons em va assegurar el seu fill Ramon):

¹⁴ Cit. per l'hagiògraf A. del Fueyo, *Héroes de la epopeya. El obispo de Teruel* (Amaltea, Barcelona, 1941).

Salvem Catalunya

El panorama de les properes eleccions fa basarda a tots els catalans. La lluita aferriçada, que tots recordem massa, de les passades eleccions [novembre del 1933] pot repetir-se més intensa i l'estrall serà pitjor encara. Per aquest camí, Catalunya va a la desfeta.

Si la lluita canibalesca entre dretes i esquerres persisteix, Catalunya caurà mig-partida, ningú se n'aprofitarà fora dels elements que fan presa en les despulles de les pàtries agonitzants.

La Lliga i l'Esquerra poden posar-hi remei. De la seva mà pot sortir el remei o el desastre.

La concòrdia entre tots els partits catalans és l'única solució en aquests moments d'angoixa; la coordinació de les actuacions electorals i de les ulteriors de la Lliga i l'Esquerra és l'únic camí que pot portar a la salvació de Catalunya. Si els partits intermedis poden servir de pont, que comptin amb ells; si la intel·ligència volen fer-la directament, poden fer-la, que cap obstacle no hi serà oposat. La salut de Catalunya està per damunt de tots els partits.

La Lliga lluitant a la dreta és l'esclava dels homes i els partits incontrolats que a la dreta veuen com a única salvació el sabre; l'Esquerra està sota la pressió de les masses anarquitizants que veuen com a única solució la bomba o l'anarquia.

Els catalans s'agrupen en els partits de centre, els forasters s'enrolen en els extrems de cada banda. La lluita medieval de feudalisme perdura en llur sang i arrossega els partits catalans en les seves discòrdies. I mentrestant Catalunya es va morint.

Si Espanya enllà volen continuar la lluita fratricida, no podem fer-hi res, però Catalunya necessita un remei per a sortir d'aquesta via bàrbara i arribar a un estadi superior de civilització.

El senyor Cambó pot portar la Lliga per camins de salvació per a Catalunya, el senyor Pi i Sunyer pot portar l'Esquerra per vies de profit per a la terra. Els dirigents dels dos partits poden trobar mil formes d'intel·ligència, abandonant, a dreta i esquerra, tots els cridaners, tots els destructors. Un bloc català avui o demà serà la salvació de la terra.

Tots els representants que Catalunya porti a les Corts coincidiran en la derogació de la llei del 2 de gener i en l'amnistia; la petita minoria que resti no pesarà davant d'un bloc compacte que governarà Catalunya i la portarà per camins de progrés i de pacificació.

Demà, amb representació proporcional, poden anar a la lluita els partits. Avui Catalunya necessita l'entesa entre l'Esquerra i la Lliga.

La pau regnarà a casa.

Partits catalans, salvem Catalunya!¹⁵

En el mateix número del setmanari d'Unió, un editorial rebutjava la consigna de l'anomenada unió dels catòlics, perquè considerava que en realitat era barrejar la

¹⁵ *El Temps*, 18 gener 1936.

causa del catolicisme amb la defensa de les dretes. Compareu aquesta exhortació d'Unió Democràtica amb la declaració del *Partido Nacionalista Español*, de Barcelona: "Entre la Esquerra y la Lliga nos quedamos sin ninguna de las dos, porque ambas son ferozmente separatistas".¹⁶

Cardó estava molt orgullós de la ressonància suscitada per "La moral de la derrota". Va trobar casualment Pau Romeva i li va dir: "Ja heu llegit el meu article «La moral de la derrota?»". Romeva li va respondre: "La derrota de qui?". Cardó es va quedar sense rèplica, perquè ell havia defensat el vot del Front Català d'Ordre, o sigui de les dretes, mentre que Romeva, amb Unió Democràtica, no s'havia volgut identificar amb cap de les dues candidatures. Aquell Front d'Ordre en el qual la Lliga s'havia aliat amb els radicals, una coalició contra natura, per més que Lerroux, que en altre temps havia estat revolucionari i anticlerical ferotge, s'havia anat decantant cap al centre. Cambó, durant aquella tensa campanya, havia arribat a dir en un míting que calia votar la llista sencera, amb Lerroux i tot (les llistes eren aleshores obertes). Bernanos, en la seva vitriòlica crítica de les dretes catòliques, arribaria a escriure, sarcàsticament: "Oh! Vosaltres sempre esteu disposats a rebre el fill pròdig, a condició que es porti ell mateix el vedell".¹⁷

Unió Democràtica, després d'haver intentat inútilment negociar una participació digna en una candidatura de les dretes que no estigués radicalitzada, i atès que la llei electoral afavoria els grans partits i era impossible presentar-se en solitari, va decidir no presentar-se en aquelles eleccions. No propugnava l'abstenció, sinó que recordava el deure de votar; però deixava a la consciència de cadascú decidir per qui. De fet, segons em deia Maurici Serrahima, molts electors catalans, i no sols militants d'Unió Democràtica, com que la llei electoral preveia llistes obertes, van elegir els candidats més moderats d'una i altra candidatura. Així aquells electors feien amb la seva papereta la unió que els partits hegemònics no havien volgut fer.

No ho van fer abans d'aquelles eleccions, però sí després, quan es va veure clar que les dues Espanyes estaven decidides a enfrontar-se en una Guerra Civil. Aleshores els caps dels dos partits catalans hegemònics, Cambó per la Lliga i Companys per l'Esquerra, van fer un pacte (Benet ho recorda a les seves memòries) per mirar d'evitar una guerra en la qual Catalunya no tenia res a guanyar i molt a perdre. Però ja no hi van ser a temps.

La Guerra Civil

L'actitud del Dr. Cardó davant la revolta militar i la contrarevolta anarquista del juliol de 1936 va quedar expressada en un escrit de deu anys més tard, arran del seu llibre *Histoire spirituelle des Espagnes* (traduït com *Les dues tradicions*). El llibre repartia

¹⁶ *Diario de Barcelona*, 5 febrer 1936.

¹⁷ *Les grands cimetières sous la lune* (Plon, París, 1938), p. 93.

inculpacions a dreta i esquerra, i per això va ser combatut de totes dues bandes. En una revista catalana de l'exili, publicada a Perpinyà, un autor que signava amb les inicials "X.X.", va criticar-lo durament des de l'esquerra.¹⁸ Cardó hi va respondre amb una rèplica extensa, de la qual destaco el següent paràgraf, que evocava la magnitud de la catàstrofe i l'explicable reacció dels que se'n van poder escapar:

El dia 2 d'agost de 1936 sortíem de Barcelona en un vaixell italià, que ens dugué a Gènova, prop d'un centenar de sacerdots i religiosos catalans salvats de les urpes de la FAI per les autoritats de la Generalitat. Allí [en el vaixell] acabàrem d'assabentar-nos de la destrucció o profanació quasi total dels temples de Catalunya i de la fi tràgica d'innombrables amics, sacerdots i seglars. Aquells primers dies vàiem l'èxode de molts egregis patricis carregats d'història catalanista que hagueren de fugir *perquè Catalunya havia triomfat*.¹⁹

Sortien junts el Dr. Cardó, el seu íntim amic, el Dr. Albert Bonet (el fundador de la Federació de Joves Cristians de Catalunya) i un nebot d'aquest, mossèn Joan Bonet i Baltà, que després de la guerra seria benemèrit historiador i tutor de molts historiadors. Mossèn Bonet i Baltà m'havia explicat un detall que no surt en el text que acabo de citar. Em va fer prometre que no ho publicaria, però algun temps després va autoritzar el seu amic mossèn Josep Dalmau a fer-ho públic. Mentre sortien del port de Barcelona es miraven "la ciutat cremada" (valgui l'aplicació del nom), recolzats a la barana del vaixell, i el Dr. Cardó va agafar pel braç el Dr. Albert Bonet i li va dir: "Desenganya't, Albert: ens havíem equivocat".²⁰ Els revolucionaris no havien respectat gens ni mica aquell clergat català obert, democràtic, republicà i catalanista, i la convulsió havia estat tan trasbalsadora que no pocs clergues i seglars de dretes van arribar a pensar, en un primer moment, que aquell camí que havien emprès des de la proclamació de la República i el restabliment de la Generalitat per força havia de portar a aquell desastre: "Ens havíem equivocat". Després, uns més aviat i d'altres no tant, van reaccionar i van retornar a les conviccions democràtiques i nacionalistes, i per tant van esdevenir antifranquistes. Però aquella primera reacció no va ser exclusiva del Dr. Cardó. No pocs catalans, particularment entre la burgesia, el clergat i molts catòlics, la compartien, per bé que la gran majoria d'ells ben aviat la rectificarien, tal com ho va fer el mateix Dr. Cardó des de l'exili.

¹⁸ ««Histoire spirituelle des Espagnes». Un llibre del Dr. Cardó i la seva llegenda", a *Quaderns d'Estudis Polítics, Econòmics i Socials*, núm. 23, març-abril de 1947, pp. 22-23.

¹⁹ C. CARDÓ, "Història interna d'una història espiritual", *ibid.*, núm. 24, maig-juny de 1947, pp. 9-13.

²⁰ Josep DALMAU, "Semblança de mossèn Àngel Carbonell", a *Contribució a la història de l'Església catalana. Homenatge a mossèn Joan Bonet i Baltà* (Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1983), p. 365.

Després de la guerra

Hem de situar-nos en la pell d'aquells capellans catalans el 1939. Recorda allò que explica Eusebi de Cesarea del seu admirat emperador Constantí. Després d'uns segles de persecucions, Constantí no sols dóna la llibertat a l'Església sinó que, sense fer-ne encara la religió oficial (cosa que faria Teodosi el Gran, que per cert era espanyol, i que va començar a perseguir pagans i jueus), l'afavoreix de diverses maneres. Entre altres, convocant el primer concili ecumènic, el de Nicea, el 325, per definir la doctrina trinitària i cristològica. Va posar a la disposició dels bisbes les postes imperials per als viatges, els va cedir un palau seu per a les deliberacions, de manera que allò que decidissin sobre la Trinitat ell en faria llei d'estat i enviaria la policia a expulsar els bisbes que no ho acceptessin, i en acabar el concili els va oferir un gran banquet i encara va fer un regalet a cada bisbe. Alguns d'aquells prelats eren *confessores fidei*, que per bé que no haguessin mort màrtirs havien suportat tortures sense renegar de la fe durant la darrera gran persecució de Dioclecià. Era tan radicalment diferent el canvi que no se'n sabien avenir, i diu Eusebi que "es pensaven estar a la glòria". Hem de comprendre que també molts dels nostres capellans, després de tot el que havien sofert durant la guerra, el 1939 es pensessin que estaven a la glòria.

L'humorista Chumi Chúmez, tot parlant a la ràdio de la seva vida, explicava que poc després d'acabada la guerra es trobava a Jerez de la Frontera com a alferes de complement. Va arribar una nova lleva i els prenen allò que en la burocràcia militar en diuen la filiació: nom, cognoms, noms dels pares, lloc i data de naixement... religió! Tots deien "catòlica". I l'escrivent anotava: "C.A.R.", que volia dir: "catòlica, apostòlica, romana", perquè per a un espanyol no n'hi havia prou amb ser cristià, sinó que havia de ser catòlic, i encara apostòlic i romà. Fins que va arribar un que en preguntar-li: "¿religión?" va respondre: "ninguna". L'escrivent li va dir: "¿Cómo? ¿Eres acaso protestante?". "No". "Pues, ¿qué religión tienes?". "No tengo ninguna". "Pero hay que tener alguna religión". "Pues yo no tengo ninguna". "Pero aquí hay que poner algo". "Pues ponga: *la actual*".

No fa gaire, vaig explicar aquesta anècdota de Chumi Chúmez en una conferència en un poble de Còrdova, Almedinilla. En el col·loqui final, un oient va referir el que li havia passat a ell, bastant més tard, potser en els anys seixanta, però encara prenen la filiació amb les mateixes preguntes. A la de la religió, encara tots responien: "catòlica", fins que ell va dir: "ninguna". Llavors l'escrivent, per estalviar-li i estalviar-se problemes, li va dir: "Mira: para que no te empapelen, pondremos: C.A.R." "Y esto, ¿qué significa?". "En tu caso significará "Carece de Actividades Religiosas".

L'única vegada que he vist personalment el Dr. Cardó va ser en l'acte de l'ofrena de la Corona Literària a la Mare de Déu de Montserrat, el 1956, en el 75è aniversari de la coronació canònica de la sagrada imatge, el 1881. Ell havia tornat feia poc de l'exili, però estava molt acabat físicament, i una mica també mentalment. Havia redactat la pregària d'ofrena, però la va haver de llegir algú més. A més de teòleg i pensador, el

Dr. Cardó era un literat, bon poeta i prosista eximi. Era un gran servei a la pàtria, perquè el nacionalisme català no és de base ètnica, ni tampoc social, sinó eminentment cultural. Les edicions a Ariel dels escrits del Dr. Cardó eren més subversius que unes bombes. S'atribueix a Carles Riba la frase: "El 1939 ho vàrem perdre tot; només ens va quedar el Fabra", és a dir, una llengua normalitzada, codificada en aquell diccionari, que la posava a l'abast de qui volgués escriure correctament en català. També és context històric del Dr. Cardó la seva obra literària, i particularment la seva col·laboració en la Bíblia de la Fundació Cambó. Recordem que en esclatar la Guerra Civil encara no teníem cap Bíblia catalana completa però se'n publicaven simultàniament tres, que representaven tres nivells de llenguatge. Algú els ha volgut caracteritzar pel títol que donaven al *corpus* paulí. La Bíblia de Montserrat, on és famosa la litúrgia, en deia *epístoles de sant Pau*. La de la Fundació Cambó, de gran volada literària (i en la qual col·laborava el Dr. Cardó), les anomenava *lletres de sant Pau*. En el Nou Testament del Foment de Pietat Catalana, de destinació popular, s'anomenaven *cartes de sant Pau*.

En els successius moments històrics que he recordat, el Dr. Carles Cardó va ser un sentinella al servei del nostre poble i de la nostra Església. Però, ¿què diria del moment actual? Ell no va tenir un Joan XXIII, elegit el mateix any de la seva mort, ara fa cinquanta anys, ni tampoc el concili Vaticà II, que malgrat els posteriors esforços involucionistes ha propiciat reformes irreversibles, i la nostra situació política, sense ser el desideràtum, és òbviament millor que la Dictadura de Primo de Rivera, la Guerra Civil i el franquisme, però tinc la impressió que hem perdut bona part de la il·lusió i l'empenta de la seva generació, la generació sacerdotal a cavall de la Guerra Civil. Però el Dr. Cardó ens ha ensenyat a no perdre l'esperança i a aprofitar la nit transparent. Si li adrecéssim aquelles paraules d'Isaïes amb les quals he començat: "*Custos, quid de nocte?* Sentinella, com va la nit?", potser ens respondria, amb el mateix profeta: "L'alba s'acosta, però encara és de nit". Girem la frase del revés, per fer-la més esperançada:

"Encara és de nit, però l'alba s'acosta".